

A terrorveszélyről szóló törvényjavaslat: Szociálpszichológiai perspektívák

Forgács József /Joseph P Forgas/, *DPhil, DSc. (Oxford)*, az Ausztrál Tudományos Akadémia tagja és a MTA külső tagja.

A Fidesz által javasolt terrorveszélyhelyzetről szóló törvény precedens nélküli hatalommal ruházná fel a mindenkori kormányt, amely az állampolgárok létfontosságú szabadságjogait alapjaiban korlátozná. Békeidőben és demokráciában a végrehajtó hatalom ilyen mértékű beavatkozása a polgárok magánéletébe nemcsak súlyos jogi problémákat vet fel, hanem a javasolt intézkedéseknek nagyon komoly lélektani és társadalompszichológiai következményei is lehetnek. Ezek a pszichológiai hatások különösen súlyosak lehetnek egy olyan országban, mint Magyarország, ahol az autonóm, individualista politikai és viselkedési kultúra egyébként is nagyon gyenge lábakon áll.

Várható pszichológiai hatás

Magyarország Európában és régióinkban is az egyik leginkább xenofób ország. A terrorelhárítási törvényjavaslat drákói intézkedései különösen alkalmasak arra, hogy még tovább szítsák az idegengyűlöletet és a társadalmon belül is mélyítsék az amúgy is éles ellentéteket. Diktatórikus hajlamú kormányok nagy előszeretettel keresnek és találnak vélt vagy feltételezett külső ellenségeket, melyeket a saját uralmuk és legitimitásuk megerősítésére használnak fel. A terrorveszélyhelyzetről szóló törvényjavaslat szükségszerűen növeli majd a félelmet és az idegenellenes hisztériát a lakosság körében, és ez hosszabb távon is károsíthatja az ország pszichológiai ellenállóképességét. Továbbá, a kognitív disszonancia teóriája szerint az is előre látható, hogy minél terhesebb az egyéni szabadságok törvényben előjelzett korlátozása, várhatóan annál erősebb lesz majd az így szított idegengyűlölet.

Társadalmi értékrend és bizalom. A független, autonóm gondolkodás és az egymással és a társadalommal szembeni bizalom alapvető pszichológiai követelmény egy jól működő demokráciában. Magyarország történelme az elmúlt száz évben különböző többé-kevésbé autokratikus és diktatórikus politikai rendszerek váltakozásából állt, kivéve az 1989 utáni periódust. A legtöbb szociálpszichológiai felmérés világosan és egybehangzóan kimutatja, hogy a magyar polgárok világfelfogására és értékrendjére a passzivitás, pesszimizmus, bizalmatlanság és a közélettel szembeni szkepticizmus jellemző. Ez a fajta világnézet gyökeres ellentétben áll a fejlettebb demokratikusabb országokban tipikus autonóm, független, individualista, a társadalommal és közélettel szemben is bizalmat mutató polgári életszemlélettel. A terrorveszély törvényben javasolt drasztikus intézkedések és szabadságkorlátozások különösen súlyos és hosszú távon nehezen

korrigálható pszichológiai károkat és további tudatrombolást okozhatnak a polgárok értékrendjében egy olyan országban, ahol a hatalomtól való függésnek mély történelmi gyökerei vannak.

Habituáció. A pszichológiában jól ismert és kísérletileg is gyakran igazolt fogalom a habituáció, vagyis az a tendencia, amikor egy organizmus már nem reagál egy ismételten érkező stimulusra, és így a mesterségesen és tetszőleges irányba megváltoztatott környezeti és életkörülményeket rövid időn belül természetesnek és normálisnak érzi. A terrorveszély alaptörvény- és törvénycsomag által bevezetett és a végrehajtó hatalom által gyakorolt majdnem teljes kontroll az egyén élete felett bizonyos szempontból tükrözi az ilyen típusú lélektani kísérletek manipulációit. Fennáll annak a veszélye, hogy az ilyen rendkívüli körülmények bevezetése, különösen ha ez hosszabb ideig tart, az állampolgárok körében viszonylag rövid időn belül megszokottá és "normálissá" válhat. A magyar történelem sajnos sok példával szolgál az ilyen "rendkívüli" állapotok bevezetésére, melyek gyakran és viszonylag rövid időn belül habituációhoz vezettek, és így nagymértékben gyengítették a normális közigazgatási helyzet helyreállítására megnyilvánuló pszichológiai igényt.

Tanult tehetetlenség (learned helplessness). A terrorveszély alaptörvény- és törvénycsomag lényeges pszichológiai jellemzője, hogy kiveszi az állampolgárok kezéből az ellenőrzést még azokban az egyébként is szigorúan körülhatárolt cselekvési szférákban (például kommunikáció, mozgásszabadság, véleménynyilvánítás, tájékozódás) amelyek egyébként az egyéni szabadság lényeges jellemzői. Az ilyenfajta abszolutizmusra törekvő kontrollrendszer nagy valószínűséggel kiváltja a 'tanult tehetetlenség' (learned helplessness) szindrómáját. A tanult tehetetlenség akkor áll be, mikor egy egyén megtanulja hogy minden, a saját életére vonatkozó független cselekedete kudarcra van ítélve és eredménytelen marad, így feladja a további próbálkozást. A széles körben elterjedt egyéni tanult tehetetlenség és alattvalói mentalitás fontos ismérve a magyar történelem visszatérő diktatórikus periódusainak is. Sok kutatás szerint ez a mentális állapot, amelyik az egyik legfontosabb, és legnehezebben leküzdhető gátja a működő demokrácia kialakulásának. Úgy tűnik, hogy az előterjesztők nem értékelték elég komolyan a törvényjavaslatban foglalt rendkívül drasztikus intézkedések súlyos pszichológiai következményeit. Ezen túlmenően, mint ezt ugyancsak sok kutatás bizonyítja, a terrorizmus elleni hatékony harc sikere nagyban függ az állampolgárok autonómia éberségétől, cselekvési hajlandóságától és rendszerbe vetett bizalmától. Féltő, hogy a törvényjavaslat pontosan ezeket a pszichológiai feltételeket ássa majd alá.